

Huomioita J. W. Miesmaan matkamuiistelmaasta Vienan runomaille

Johan Wilhelm Miesmaa (alun perin Messman) (1859–1917) teki retken Vienan Karjalaan vuonna 1883. Hän julkaisi matkakertomuksensa vasta vuonna 1910 *Uuden Suomettaren* laajassa Kalevalan 75-vuotisjuhlanumerossa (27.2.1910 <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/800651>). Hän toimi tuolloin *Uusi Suometar* -sanomalehden toimittajana ja toimitussihteerinä. Miesmaa viittaa kirjoituksessaan moniin matkaa myöhempiin tapahtumiin, kuten I. K. Inhan käyntiin Vienassa ja Ilmari Kiannon Miihkali Perttuselle omistettuun muistokirjoitukseen. Kirjoittaja nimeää tekstinsä matkamuiistelmaaksi.

Miesmaa oli kotoisin Oulusta. Hän oli jo koulupoikana päässyt tutustumaan lehtityöhön avustaessaan *Oulun Wiikkosanomia* ja *Pohjois-Suomea*, jonka päätoimittaja oli karelianismin ja heimoaatteen isä A. V. Ervasti. Ervasti oli käynyt Vienan Karjalassa vuonna 1879, ja hän julkaisi matkakertomuksensa vuoden 1880 *Pohjois-Suomi* -lehden numeroissa. Mahdollisesti Ervastian matka innosti Miesmaatakin hakeutumaan Vienan runomaille. Nuori Miesmaa oli myös viettänyt pari kesää Hyrynsalmella ja Suomussalmella ja viehätynyt näiden salokyläelämästä. Kainuussa hän tutki paikallisia häätapoja. Hän aavisteli niissä olevan vienalaisia piirteitä samoin kuin niissä lauluissa, joita oli kuullut ”Kajaanin kihlakunnan sydänmaanpitäjissä” kulkiessaan. Kainuun kokemukset herättivät Miesmaan mielenkiinnon perehtyä syvemmin rajantakaiseen karjalaiseen kulttuuriin. Oma merkityksensä nuoren miehen Viena-innostukseen oli Hyrynsalmen metsänhoitajalla vapaaherra Gustaf Wredellä.¹

Miesmaan Vienan-matkan ensisijainen tarkoitus oli päästä tapaamaan Latvajärven kuuluisaa runolaulajaa Miihkali Perttusta. Kirjoittaja kuvaa hyvin ihanteellisesti kansallisromanttiseen tyyliin retkensä vaikutinta: Viena on ”sankarien ja laulajien maa, runojen maa” ja Vienassa on ”herkän mielen ja terästyneen muiston yhteisvoimin säe säkeeltä wiety polwesta polween sen ihanan aaterakenteen sirpaleet, jotka wain odottivat sitä suurinta taitajaa, joka ne salwaisi kokoon siksi ihmelinnaksi, jota koko maailma käwisi imehtimään”. Myös vienalaiset häätävät kiinnostivat nuorta tutkijaa.

Miesmaa kulki Vienaan Vuokin reittiä pitkin kumppaninsa Gustaf Wreden kanssa. Wrede oli aiemmin toiminut metsänhoitajana Raja-Karjalan pitäjissä, ja hän oli innokas Karjalan ystävä ja varsinainen karjalaisen kulttuurin tuntija. Wrede tiedettiin ja tunnettiin Vienassakin. I. K. Inha kertoo, miten kerran Kiimasjärvellä hänelle näytettiin autiota saarta, johon ”’Suomen paroni’(rajan takanakin tunnettu metsänhoitaja Wrede) oli uhannut panna maihin erään samassa veneessä kulkevan karjalaisen pomon, joka oli pitänyt itseään liian hyvänä auttaakseen naisia soutamaan kovaa vastatuulta. Otsansa hiessä oli rikkaan miehen sitten täytynyt kiskoa loppumatka”.² Aatelinen Wrede oli Vaasan läänin kuvernöörin Carl Gustaf Wreden poika ja vankien ystävänä tunnetuksi tulleen Mathilda Wreden veli.

Matkakertomuksesta käy ilmi Hyryn kylän tärkeä merkitys Vienan reitillä kulkijoille. Hyryssä levähdettiin ja yövyttiin, mutta samalla se oli myös hyvästelyjen ja kohtaamisten paikka. Miesmaa kuvaa elävästi toisaalta vienalaisten saattajien surumielistä eroa läheisistään ja toisaalta matkatoverinsa hyvin iloista ja riehakasta hauskanpitoa kohtaamiensa karjalaisten kanssa Hyryn pirtissä.

Hyrystä matkatoverit etenevät nuoren vienalaisen oppaan kanssa rajalle ja siitä edelleen Latvajärvelle. Kirjoittaja pohtii rajan olemusta: ”Tässäkö se nyt on se waltojen raja? Omituista, alkaa kasvaa umpeen. Kymmenkunta vuotta ja se on ummessa. Miehenmittaisia jo nuo näreetkin.” Miesmaan ajatukset ja jopa kielelliset ilmaisut rajasta muistuttavat A. V. Ervastian näkemyksiä,

1 H. Sihvo, *Karjalan kuva. Karelianismin taustaa ja vaiheita autonomian aikana* (2017, 219)

2 I. K. Inha, *Kalevalan laulumailta* (2015, 96)

joiden mukaan raja oli väärä ja Itä-Karjala kuului Suomeen. ”Jos tuo linja tuolla Maanselällä, jota rajaksi sanotaan, kasvaisi umpeen, kuka voisi väittää tai edes ajatella, ettei koko väli Pohjanlahdesta Vienanmereen ole yhtä samaa Suomen maata ja kansaa?”³ Ervastian ajatukset olivat Miesmaalle tuttuja jo Oulun-vuosilta, jolloin hän avusti *Pohjois-Suomi*-lehteä.

Matkallaan Miesmaa kirjasi muistiin muutamia itkuvirsiä eli äänellä itkuja. Hän pitää itkutilanteita Lönnrotin tavoin epämiellyttävinä kokemuksina, joissa itkijä koettelee kuulijan kärsivällisyyttä ja itku on lopulta ”nopeata, inhottavaa inumista”. Kirjoittajan suhtautuminen äänellä itkuun kertoo hänen ulkopuolisesta tarkkailija-asemastaan. Hän tutkailee niin sanotusti kansallisella eli tässä tapauksessa suomalaisella katseella vienalaista kulttuuria, ja ehkä hänen on miehenä vaikea ymmärtää pääosin naisten hallitsemaa itkuperinnettä. Itkuvirret kun eivät olleet mitään pysyvää, ulkoa opittua runoutta, vaan ne olivat muuttuvia: jokaisessa uudessa tilanteessa syntyi uusia itkuja ja jokainen itku oli ainutlaatuinen.⁴

Vielä lukijalle tiedoksi: Miesmaa käyttää paljon alaviitteitä etenkin selittäessään itkuvirsien sanojen merkityksiä. Erotukseksi hänen selityksistään merkitsen omat huomautukseni nimikirjaimin MKy.

Marja Kynkäänniemi, FT, Oulu
Vienan reitti ry:n jäsen

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Käymäsiltään runomailla. Wähän Arhippaini Miihkalista. (Matkamuistelma.)

Olin jo aiwan nuorena oleskellut parina kesänä Kajaanin kihlakunnan sydänmaanpitäjissä. Sikäläinen aitosuomalainen ei woinut olla ruotsinkielisessä kodissa kaswaneen kaupunkilaisnuorukaisen mieltä tenhoamatta, ja jo silloin oli herännyt minussa halu kerran päästä warsinaisille runomaille, rajan tuolle puolen, lähemmältä näkemään ja kuulemaan mitä Hyrynsalmen ja Suomussalmen saloilla liikkuessani olin päässyt aawistelemaan: sen laulun ehtymättömien hetteitten pulpuntaa, jossa sanotaan, että se on suruista luotu, huolista huowaeltu. Kun sitten ylioppilaana parisen vuotta oltuani uudelleen 1883 jouduin noille aikaisimman nuoruuteni ihannemaille, pääsin wiimeinkin, waikkapa wain käymäsiltään, pistäytymässä siellä laukkumiesten ja ikilaulajain omituisessa kodissa.

Metsänhoitajaksi oli Hyrynsalmelle wastikään siirtynyt eräs ainakin silloin karjalais-rakkaudestaan tunnettu wapaah. W. Moniwuotisen oleskelun aikana Laatokan puolisisä rajapitäjissä oli hän tutustunut Karjalan kansaan ja oppinut sitä herkällä mielellä rakastamaan. Hän esiintyi jokapäiväisissä oloissa pitkässä harmaassa karjalaisessa kauhtanassa ja mustaamattomissa jalkineissa, ja milloin ”Ruotshin miehet” joko salontakaisille kotiseuduilleen pyrkien tai sieltä reppuineen Suomeen tullen, niin wieraanwaraisen kestiystävän he hänestä löysivät. Ennen pitkää sai minutkin – eikä se suinkaan ollut waikea tehtävä – kiedotuksi karjalaiseen lumousmailmaansa, ja niin päätettiin lähteä rajan tuolle puolen karjalaisia ystäviä tapaamaan.

Oli elokuun loppupuoli ja niin tiesimme tulewamme perille aikaan, jolloin reppumiehet wielä owat kotosalla, ehkäpä ehtisimme prashnikkojen ja häitten kesteihin ja kisoihin. Sitä lienee warsinkin

3 A. V. Ervasti, *Muistelmia matkalta Venäjän Karjalassa kesällä 1879* (2017, 192)

4 E. Stepanova, Karjalaiset itkuvirret kiistan kohteena – kenen perinne? Esitelmä *Tie Venaan* -symposiumissa Kuusamossa 30.8.2026

ystäväni toiwonut, sillä hän taisi nuo kaikki ”sinat”, ”käsittelykset”, ”prishakat”, ”krugat” y. m. karjalaiset tanssit, joissa hän ystäväpiirissä antamista näytteistä päättäen oli wallan mestari. Hän oli näyttävä Wienan wäelle, miten se etelä-Karjalan mies kisailee. Ja lisäsi minussakin matkan wiehätystä toivo, että pääsisin rajantakaisen kansan häämenoihin tutustumaan; olin jo wähän tutkinut wanhimpia häätapoja tällä puolen rajaa Hyrynsalmella ja Kiannalla.

Ja niin lähdettiin eräänä kauniina elokuun päiwänä taipaleelle. Sattui niin onnellisesti, että Hyryn talon wäkeä oli weneellä kirkolla. Kun wain miesten kanssa kyydistä sowittaisiin, niin pääsisimme yhtä poukua⁵ Hyryyn asti, siis wiimeiseen taloon ja wiimeisille wesille rajan täällä puolen. Ja kyllähän me sowittiin, vaikka mielestämme saimmekin maksaa kohtuuttoman kalliit kyytirahat.

Sille, joka on ennestään tottunut wenematkoihin sydänmailla, kun koskia sauwojen warassa noustaan, milloin wuolaita ja ryöppyisiä, joissa miehet harteinsa takaa painaltawat, milloin niin wähawesisiä ja kiwisiä, että tuskin sauwojen turwissa pääsee nousemaan waan köysin ja kahlaten kiskotaan wene kiwien lomitse pujotellen niskalle, - ei tällainen matka tarjoo paljonkaan waihtelua. Niin aiwan outoa ei ollut meidän wenekunnalle sekään, että juuri kun tultiin waltawan Aittokosken alle, jossa meidän oli määrä yöpyä metsäsaunaan, alkoi irtonaisia terwatynnyreitä solua alas koskea. No niin, olihan selwä, että terwawene oli laskenut kiwelle ja kaatunut, ehkä rikkoutunut. Mutta missä miehet? Kaipa ne perässä tulewat harwoinhan mies koskeen hukkuu. Eikä ollut käynyt tämänkään weneen wäelle huonommin. Wene oli ajanut kiwelle poikki teloin asettuneelle tukille ja kaatunut. Miehet joutuiwat wirran wietäviksi. Toiset pääsiwät tukkien turwissa hiljakseen laskemaan alas, toiset kapuamaan kuiwille omin neuwoinsa. Tulihan siitä touhua, kun oli terwat estettäwät alemma solumasta. Mutta nekin saatiin kuiwille, ja ennen pitkää makasi lämpimän metsäsaunan lattialla ja lauteilla ties kuinka monta tukkimiestä ja meidän wenekuntamme. Kun minä ennen pitkää saunasta siirryin weneeseen makaamaan, niin oli siihen se mielestäni kylläkin painawa syy, että odottamatta jonkun makuukumppanin isowarwas hiipasi minun silloin vielä waatimattomia wiiksiäni. Enkä minä katunut kauppaani. Elokun yön hämy laskeutui niin leppoisena ja wiileänä. Yksinäisen pilwenhattaran harteilta waloi kuu hopeataan wirran pyörteisiin ja kauwas rantojen reunustawan, äänettömän kuusikon pimentoon. Wirran wäreen lipotellessa weneeni laitaa waiwuin pian sikeään uneen.

Sieltä sitten auringon noustua siwuuttaen Kiannan kirkonkylän aloimme nousta Wuokin wesille ja saawuimme jo samana iltana Hyryn taloon, wiimeiseen taloon wedenjakajan tällä puolen. Sinne jäimme yöksi.

*

Seuraavana aamuna aikaisin aloimme hankkiutua matkalle Wienan läänin puolelle, mutta oppaasta ei ollut vielä warmaa tietoa. Miten siinä matkan walmistuksissa tanhualla kuhnailtiin, niin alkoi metsästä kuulua remuawia ihmisten ääniä, ja ennen pitkää työntäytyi aitan nurkan takaa kaksi Karjalan miestä tyhjät reput selässään. Jo owat laukku-miehet matkalla. Kyllä teiltä nyt jää prashnikka-wiinat juomatta ja hääilot näkemättä. Kun wähän wuotatte, niin kyllä sieltä oppaita saatte. Jahka ehtii se akkawäki, joka on kaimaamaan lähtenyt. Niin meitä Hyryn wäki lohdutteli.

Ja eipä aikaakaan, niin alkoi metsäpolulta työntäytyä wäkeä, wanhaa ja nuorta, sekä mies- että waimowäkeä. Partaniekkawanhuksia tutunomaisissa sarkaisissa takeissaan eli palahwaneissaan, toisilla paita punainen; nuoria reippaita miehiä, joiden puku on jotakuinkin suomalaiskuosinen; naisia puettuina ”kostoihin” ja aworintaisiin ”sarahwanoihin”, jotkut käyttäen tawallista hametta. Ennen pitkää on koko pihamaa täynnä iloista, hilpeätä, melkein meluawaa kansaa, josta toiset, wanhempi wäki, pian työntäytywät tupaan, toiset...

5 Tarkoittanee ’yhtä kyytiä’, ’yhtä menoa’, ’yhtä soittoa’, ’nopeasti lähtöpaikasta tulopaikkaan’ tai ’samassa joukossa’?/ MKy

Sanoin iloista wäkeä. Ei aiwan niin. Mitä owat nuo – nuoria kaikki – jotka werkalleen astuen painuwat rannalle päin poiketen kuusikon rinteeseen? He kulkewat parittain hieman eri suunnille, eiwät loittone etäälle talosta, istuutuwat kiwelle tai kuusen juurelle. – Miten eläwästi astuikaan tämä kuwa mieleeni, kun monta vuotta tämän näkemäni jälkeen luin Lönnrotin kuwauksen tulostaan Köynös-nimisen järwen rannalle lähellä Kiwijärweä. Siellä tapasi hän kansanjoukon, jossa muutamat ääneensä itkiwät, toiset hiljaa nyyhkyttiwät ja toisilla kuwastui suru muunmuotoisena kaswoista. Siinä oli joukko Wuokkiniemen kylän talojen poikia sekä heidän saattajiaan. Edelliset oliwat, tawaralaukut selässään, matkalla rajan yli Suomeen; heidän sukulaistensa taas, jotka oliwat saattaneet heitä sinne asti, piti palata kotia. Siinä oli ero edessä, jospa ei ainaseksi, niin ainakin koko talweksi. Äidit itkiwät poikiaan, waimot miehiään, tytöt weljiään, ehkäpä joku sulhastaankin. Monet wastoinkäymiset, suuret onnettomuudet saattoiwat kohdata heitä ennenkuin puolen vuoden kuluttua taas oliwat palanneet tähän samaan paikkaan.

Sitä se oli nytkin. Nuorikko kaimaamassa, saattamassa äsken ottamaansa miestä, joka nyt oli matkalla ”Ruotsiin”, siellä wiranomaisten wainoomana reppumiehenä kulkeakseen kodittomana pitäjästä pitäjään, kylästä kylään useimpien hyljeksimänä, harwojen suosimana ja suojelemana. Pitkä ja waaranalainen oli taiwal edessä. Ties hywä Jumala palaako se ikinä kotitanhuwille takaisin. Tällaiset aatokset risteiliwät äsken palmikoidun nuorikon päässä, jota sorokka, awiowaimon päähine, wain muutamia päiwiä oli kaunistanut. – Ja kauwan kuului itkun nyyhkytystä kuusikosta.

Mutta sisällä tuwassa oli remu ja riemu ylimmillään. Siellä oli matkatowerini tawannut mieluisensa wuokkiniemeläisen, jo seitsemättäkymmentä käywän, mutta nuorekkaan Kuisman. Oli ensin kotwasen karjalaiseen tapaan taitojansa, näkemiänsä ja kuulemiansa toisilleen kehaistu, oli taikojen tietoa kysytty, oli loitsut luettu, mutta wielä oli koettamatta, ken on kisataioltaan taitawampi, ken ketterämpi. Ystäwäni oikaisee rotewan wartalonsa ja alkaa kyykyssä polwiensa warassa, kädet lanteissa wuoroin oikaisten, wuoroin notkistaen säärensä, silloin tällöin ponnahtaen pystyyn koko pituuttaan, sellaisen kisailun, että katsojajoukossa alkoi kuulua myötätuntoista hohotusta. Kotwasen siinä reuhdottuaan ja pyörittyään hän poistuu kisatantereelta ja asettuu lawitsalle huohtamaan.

Mutta siinä tuokiassa ponnahtaa pystyyn Kuisma, heittää nuttunsa nurkkaan, liittää notkistunein polwin keskilattialle, wuoroin oikaisee, wuoroin koukistaa säärensä, ensin werkalleen, sitten joutuisammassa tahdissa miesten pankoilta pajattaessa jotakin joukkoa. Kuisma kiihtyy, pitkähaiweninen parta on melkein ojona hänen wäkkärän tapaan pyöriessä permannolla ja tukka torwella. Kuta nopeammassa tahdissa miesten pajatus käy, sitä ketterämmin kiekkuu Kuisma, kunnes joku joukosta kiihottaen muistuttaa, että kyllä se Kuisma ennen orren allensa kisassa otti, mutta taitaa waarin sääret jo kangistuneen. Silloin Kuisma ponnahti permannosta, teki pyöräyksen ilmassa ja luuhistui hengästyneenä rahille. Kuisma oli kisailuottelussa ehdottomasti woittanut. Mitä lienee ollut miesten karkelo, taisi olla sitä ”sinaa”, josta Lönnrot päiwäkirjassaan Ruhajärweltä kertoo, että ”wälistä kyllä ohta ortehen kolahti, jos ei pää lakehen päässyt”.

Sellainen se kisakilpailu Hyryn tuwassa.

Mutta meidän oli hankkiuduttawa matkalle. Sitä itkun tihitystä metsänrinteessä ei tietenkään woinut ijät päiwät kestää. Wiimeiset jäähywäiset oli sanottu ja laukkumiehet lähteneet ”Ruotshia” kiertämään. Jälellä oli wain saattowäki, jota kotoiset huolet kutsuiwat palaamaan kotiseudulle jälleen.

Kun olimme päättäneet ensin poiketa Latwajärwellä, siellä mainehikkaana runojen tietäjänä eläwää ”sokeaa Miihkalia” terwehtimässä, tiedustelimme oliko ketään sinne päin menijää. Ja niinpä olikin. Nuoren, tuskin kahtakymmentä täyttäneen nuorikon seurassa lähdimme sitten taiwaltamaan tuota pari peninkulmaa pitkää taiwalta poikki Maanselän.

Rajalle tultuamme asetuimme hetkeksi huohtamaan.

Tässäkö se nyt on se waltojen raja? Omituista, alkaa kasvaa umpeen. Kymmenkunta vuotta ja se on ummessa. Miehenmittaisia jo nuo näreetkin.

A, kunpa se umpeen kasvais, wastasi tähän huokaisten nuorikko. Se on meillä se eläminen siellä Wenhäänmaalla niin monen kowan takana. Ruunu werottaa, papit werottawat ja ottawat maat, tuskin kalan saa järwestä nostaa starotsilta kysymättä. Ja Ruotshi wieroo miehiämme. Ka, eiwät saa kauppa käydä, ruununmiehet ajawat takaa, riistäwät repun, eikä sitä vuotta, milloin ei joku meidän miehistä olisi siellä surmaansa saanut. Tappawat ja kuoppaawat tien warrelle. Et ni tiä, ei mitähä, et — — —. Ja sitten hän hyrähti itkemään, painoi kaunismuotoiset, puhtaat kasvonsa walkoiseen rättiin ja nyhkytyksien lomasta kuulimme wain waikeroiwan walituksen: Ei kai se Ontreikaan sieltä sinä ilmoisna ikinä palaja. Meni sinne. Pakko painoi. Ei näe enää omaa emoansa, ei minua, ei — — —.

Kotwasen siinä rajalla wiiwyimme. Aloimme sitten taas astua, kunnes tultiin noin peninkulman päässä Suomen rajasta olewan Latwajärwen rannalle, josta soudimme järwen pohjoisella rannalla olewaan samannimiseen kylään ja asetuimme majailemaan nuorikon taloon, jonne hän oli wast'ikään miniänä asettunut miehensä waarin ja emon luokse asumaan.

Latwajärwen kylä, jonka pääosaan luetaan kuuluwan noin 40 taloa, on Wienan Karjalan köyhimpiä. Suuret hallaiset suot ja niiden takana kiwikkoperäiset waarat sitä joka puolelta ympäröiwät. Pienet ja karut owat pellot, karjaa wain nimeksi, hewosia on wain jokunen kylässä, ja siksipä olikin ensimmäisiä näkyjä kylään tullessamme, että wanha käpristynyt ukkorähjä eukkonsa kanssa koetti, kiskoen puista auraa, tehdä wakoa kiwikkoiseen peltosarkaan, nuoremman miehen, arwattawasti oman pojan, kulkiessa perässä kurkea kohotellen. Kun tuota ihmettelimme, niin selitteli nuorikkomme surunwoittoisesti walittaen: ka, kun ei ole hewosta, niin mitä neuwoksi. Täytyy saada pelto muhennetuksi, muuten ei kaswa niin mitänä. Ja kun ei saa enää kasketakaan, esiwalta kieltää. Ka, siitähän se köyhyys tähänkin kylään tuli. Rikkahien renkeinä kulkewat nyt miehet, mitkä eiwät kierrä mieroa Suomen puolella. Kowassa on eläminen, ka, ei tahdo pysyä leipä selwänä!

Nuorikon täten walitellen saawuimme hänen perin puhtaaseen ja waloisaan tupaansa, jossa meidät karjalaisille ominaisella herttaisella tawalla terwehtiwät terwetulleiksi talon isäntä ja emäntä.

Käyttäisin lukijan kärsiwällisyyttä wäärin, jos rupeisin kuwaamaan millaisissa koto-oloissa karjalaiset weljemme jo kohta ensimmäisessä tuolla puolen rajaa olewassa talossa eläwät ja asuwat. Runojenkeräilymatkalla olleet tutkijat owat pitäneet kiitettävää huolta siitä, että yleiseen tietoisuuteen on juurtunut kuwa talon ominaisesta rakenteesta korkealla maasta olewine ikkunoiheen ja pitkine räystääineen. Johan owat meille kaikille jo tutunomaisiksi käyneet nuo wielä joku aika sitten niin oudoilta kuuluvat huoneiden y. m. nimityksetkin: siltatanhuat, sintsit, naisten tshuput ja minkä nimellisiä ne kaikki lienewätkin. Jos se seikka, että ihmisten asuintilat ja lääwä owat saman wesikaton alla, on saanut monenkin kuwailemaan karjalaisten pirttiä rähjäiseksi ja likaiseksi ihmisten olinpaikaksi, niin on se käsitys wallan wäärä. Walkoisiksi silattuine hirsiseinineen, puhtoisine latioineen ja laipioineen, owen suussa olewine ”käsastioineen”, jossa aina on puhdasta wettä käsien huuhtomista warten, panee karjalaisten pirtti meikäläisiin sydänmaan asumusoloihin tottuneen ensi näkemältä kerrassaan pyörälle. Ja kun sitten näkee noissa suojissa asuwan hilpeämielisen, älykkään, herttaisen heimon, joka noudattaa puhtaita, tekisi mieli sanoa hienoiksi hioutuneita kotitapoja, niin jääpi ihmeissään itseltään kysymään: Mistä ja miten kaikki tämä? Ainakin minulla oli wastaus selwänä: Tämähän on se sankarien ja laulajien maa, runojen maa. Täällä on herkän mielen ja terästyneen muiston yhteiswoimin säe säkeeltä wiety polwesta polween sen ihanan aaterakenteen sirpaleet, jotka wain odottiwat sitä suurinta taitajaa, joka ne salwaisi kokoon siksi ihmelinnaksi, jota koko maailma käwisi imehtimään. Hengeltään herkän, älyltään teräwän, elämältään puhtaan täytyi sen heimon olla, joka tietämättänsä, aawistamattansa, noudattaen wain omaa waistomaista kauneuden kaipuuttansa, laulajiensa, tietäjiensä kautta tämän

tehtävän suoritti. Heidän sankarinsa oliwat liian suuret ajan pitkään sawupirtin nokeisten orsien alla ja mustuneiden seinien sisällä elää. Sentähden weistiwät he tupansa orret ja seinähirret walkoisen siloisina, puhtoisia kuumottamaan. Waloa waati heidän utuinen satumaailmansa, ja niin laskiwat he Jumalan päivän monien ikkunain kautta matalaksi jäänyttä tupaa ilostamaan. Ja niin on heidän mielensäkin, ulkonaisten olojen miltei alati huonontuessa, pysynyt waloisana ja hilpeänä.

*

Oli puolenpäivän aika, kun Latwajärwelle saawuimme, emmekä enää sinä iltana käyneet kylän mainehikasta laulajaa, Miihkali Arhippaista, ”sokeaa Miihkalia”, puhuttelemassa. Se käynti täytyi jättää seuraawaan päivään. Olimme jo taipaleella saaneet sen ikävän tiedon, että prashnikat oli jo pidetty ja häät wietetty, jotta emme päässeet sen puolen häämenoja katselemaan. Mutta sen sijaan kuulimme perille tultuamme, että kylässä oleskelee par’aikaa Kiwijärweltä kotoisin olewa, Wuokkiniemeltä häistä palannut kuuluisa itkuwirsien taitaja, oikein ammatti-itkijä, jota kuletetaan pitkiä matkoja milloin häihin, milloin hautajaisiin asianomaisiin menoihin kuuluwia ”itkuja” laulamaan. Haetimme hänet kortteeritaloomme, ja ennen pitkää oli tämä kahdeksattakymmenettä käyvä eukko – hänen nimeänsä en nyt muistiinpanoistani löydä – täydessä ”itkemisen” touhussa.

Oletteko mahdollisesti lukeneet mitä Lönnrot tällaisista itkijöistä ja heidän itkuwirsistään on kirjoittanut? Hän näet niitäkin joukuja⁶ runokeruu-matkoillaan ainakin kerran, kuten sanoo, ”pisti pumakalle sana sanalta”, mutta ei hän näitä ”waikertoja” äijä⁷ suuressa arwossa pitänyt. ”Mehiläisessä” kertoo hän tästä ”akkawäen” itkettämisestä käydessään 1834 Rukawaaran Bogastalla (kirkolla). Lukijan luwalla ja kun aion seuraawassa näytteeksi julkaista pari Latwajärwellä muistiinkirjoittamaani itkuwirttä, kerron tässä mitä Lönnrot täntapaisista lauluista sanoo.

Selitettyään että itkuwirsiksi ”greikanuskoisissa suomalaisissa” sanotaan sellaisia laulelmia, joita surutiloissa, esim. kuolleille, tytön miehelle mennessä, vanhempansa, heimonsa ja muut tuttavansa hywästi jättäen y. m. tilaisuuksissa itketään, sanoo L.: ”Tämä itku käypi niin korkialla, oikein korwille käywällä, läpi ruumiin ja jäsenten wihlasewalla äänellä, että wielä vuodenki päästä sitä muistelllessani olen kun säykähyksissä.” Eikä L. näy näille ”wirsille” muutenkaan paljon arwoa antaneen. Oli muuan mies hänelle sanonut: ”a, elä sie lähe akkawäen pakinoilla; ei heillä oo sanoissahe mitänä oppie; ilman aikojahe juurutah mitä suuhu sattuu.” L. ei sano uskowansa miehen lausetta todeksi. Sillä ilman sitä, että hän, ”samate kun monella muullaki miehellä on tapana, taisi lukea kaikkiaiki naiswäen tietoja ja oppeja ei minkän werosiksi”, niin päätti L. itse itkuwirsien oudommista sanoista, ”ne polwi polweltansa tytön äidiltänsä oppineen, eikä itsestään suuhun sattuwia olewan”. Sen johdosta, että toiset owat sanoneet niiden olewan Karjalan alkukieltä, arwelee L., että ”jopa niin ollen olisiki kieli siitä ajasta muuttunut, jona tawallinen kieli olisi niiden mukainen ollut”.

Naisten keskelle jouduttuaan ja kynä kädessä pöydän ääressä istuessaan, oli ”kyllä kymmenenki jos ei useampata”, naista hänen ympärillään. Siinä sitten mikä lie eräälle nuoremmalle naiselle päähän pistänyt, rupe si yhtäkkiä kaikesta kurkustansa itkemään wirttänsä, ”että oikein kammotti kuullakseni”. ”Siinä sainkin, mitä onkielin, toden perästä kuulla wirttä itkettävän, mutta mielelläni olisin hänelle kahdenkertaisesti maksanut, jos, kuni käskiwät toiset, olisi pikemmin itkustansa herennyt. Kyllä puolen tiimaa tuskautti kamalalla itkulla korwiani, itkun ohessa milloin minkin kaulaan sylensä kamahutellen...” L. walittaa menettäneensä sinä päivänä tuolle akkawäelle itkuwirsistä neljän ruplan paikkoin, ”melkeinpä joutawasta, sillä minkä sain tuskin luen omani kirjotuswaiwanikaan weroseksi, koska ei ollu’kan heistä oikein älyllisen pakinan antajata”. Kun hän

6 Kirjoittaja käyttää jouku-sanaa ilmeisesti merkityksessä joiku./ MKy

7 Äijä tai äijän merkitsee karjalan kielessä ja suomen itämurteissa ’paljon’./ MKy

sitten Mehiläiseen panee pari itkuwirttä näytteeksi, niin arwelee hän, että tokko lukija antaisi neljää kopekkaakaan, ”jos paljonkin saisit tämmöistä pakinata”.

Näin Lönnrot itkijöistä ja heidän joukutuksistaan.

Kun Wienan Karjalasta koottuja itkuwirsia – niitä lienee runonkerääjät ja tutkijat kylläkin muistiin kirjoittaneet – on julkaistu tuskin mitään, panen minäkin tähän näytteeksi pari Kiwijärwen muijalta kirjoittamaani hääitkua.

*Sulhasen maksaessa morsiamen isälle ”päärahan” itkee
morsian isälleen näin:*

*Mitäh walkiehywäsein, watoakaisein⁸, woalimie wallan lojillelet wajuskan stolasien⁹ takana?
Mitäh orhiehywäsein olit laajitellut napinja-stolasien¹⁰ toakse? Kuin ei olt olenta-aikana näitä
napinja-stolasien takana. Kuin ei olt, kallihin hywäsein, wähsissäin ylenyaikasessain noita
kaukasei (wieraita) stolan skoaterin¹¹ takana.*

Mitäpä, hywäsein, tuumaitsit, kuin tulit tuohuksien kera?

Orihwarsasiako ostelet, waiko willawarsasia¹² wajehtelet wierahien waalimien kera?

Waiko, hywäsein, soarwasatasia soahustelet?¹³

Wai niiko, hywäsein, orawatuhansie tuumaiksentelet?

En mie woi oiwallalla mitä tuumaitset napinja-stolaisen takana.

*Mitäh, tuuwehainen¹⁴ hywäsein, tuumaiksentelet, kuin onnakko¹⁵, walkiehywäsein, wakawie
waklonimysie¹⁶ wajehtelet?*

Etkö hot antele armahii allinimysii wierahilla aikomilla¹⁷?

Etkö hot kuklanimysii¹⁸ wierahilla kuwoamilla lojittele?

Elä, walkiehywäsein, wanhain tsoarien aikuhusiih raharaiskoihih wajehtelet!

*Elä, kuuluhywäsein, kurjista maist’ kuleteltuihih, kukkaroie kulunehiih, kurjih raharoiskasihih
wajehtelet!*

*Woi kukkahan¹⁹ tsoarin kultarahasihih kukkahat kuklanimyeni kujin loajitella²⁰; woi walkiehywäsein,
wakawat wakloimyeni waskirahasii wallan loajitella.*

Morsiamen jäähywäsitku.

Prostiete²¹ wiekkahien spoassusien²² wiitametsäset wisan jälkimmäiset kertaset!

*Prostiete nyt armahien spoassusien ahometsäset, kukali lienen armahien allieänysien kera aijan
koalellut ylentä-aikasenani!*

8 tekijäiseni: tuwan warwuista watosit (Kant. III.)

9 pirtin pöytien

10 juomapöytien

11 pöytäliinan

12 Wrt: ”istui wiljolle, waljolle, warsalle kolmikesäiselle”.

13 soarwo-saukko; soahustelet = tavoittelet. (Saarvaa käytetään kansanrunoudessa usein saukon synonyymina./ MKy)

14 taatto, - tuuwea, tuutea.

15 kaiketi, luultawasti (wen. однако)

16 waklo, wikla.

17 sulhasille.

18 kukla = nukki (we. кукла)

19 kukkea, loistawa.

20 woi kukkea tyttöyteni loistawan tsaarin kultarahasia (sinulle) kujan täydet toimitella (?).

21 Jääkää hywästi!

22 jumalien

Prostietie nyt kaunehit katajakkimetsäset, kukali lienen kaswanta-aikasessani koalellut kaunehien kana-eänysien kera!

Prostietie nyt walkienhywäsieni wainiwoiset wallan jälkimmäiset kertaset, kukali lienen walkeien hywäsieni wakowainiwoisilla wallan hywin wakloeänysien kera elostellut.

Prostietie hywäsieni kylwömaahut kaju²³ jälkimmäiset kertaset ja laatuhywäsieni lastupihaset, kukali lienen laatuhywäsillä lastupihasilla laawun²⁴ elostellut.

Kaikkipa nämä on wesilainehien²⁵ walloissa miun laawun olguntaissa²⁶, wesilainehien walloissa lastupihaset!

Kaikkipa nämä on walkienhywäsieni wajowieryetkin²⁷ waltawesien walloissa miun woalimilla wallan olguntaissa.

Kaikki on armahien hywäsien armahat asuntasijaset ankehilla mielialoilla miun aion olguntaissa.

Kaikki on orhiehywäsieni olentasijaset opo (uppo) alawesien waltasissa.

En lainkaan ihmettele, että Lönnrot tuskaantui, jos puoletkin hänen itkijästään oli samalla kertaa äänessä, niinkuin joukossa ollen pakkautuivat olemaan. Kyllä pani minunkin muijani kärsiällisyyteni kowalle, kun ei tahtonut saada sen winhaa laulun- ja itkunsekaista hyrähdystä pysymään siinä tahdissa, että olisi saanut sanoista selkoa. Säkeen tai lauseen alku lausuttiin kylläkin selkeällä ja kowalla äänellä, mutta sitten oli loppu nopeata, inhottawaa inumista, ja sanat sotkeutuivat viimein epäselwään soperrukseen. Täytyi useita kertoja laulattaa sama säe, ennenkuin siitä tolkkua sai, ja liekö sittenkään tullut kaikki oikein tajuttua. Kun sitten tuli tässä ylempänä olewa morsiamen jäähywäisitku ja äsken kotoiset tanhuat jättänyt ja miehelle mennyt nuorikko hyrskähti myöskin oikein tosissaan itkijää säestämään, ja he ”kamahutteliwat” sylensä toistensa kaulaan, niin syntyi siitä lopulta niin korwia wihlowaa ulinaa, että täytyi säälimättä keskeyttää tämä oikeastaan kylläkin liikuttawa näytelmä. Kiwijärwen itkijä-eukolta, jota laulatin parina päiwänä, panin muistiin koko joukon hääitkuja.

*

Kuten jo wiittasin ja kuten useimmat lukijat jo vanhastaan tietävät, on Latwajärwen kylä kuulu nykyaikana eläneen parhaan runolaulajan kotopaikkana. Siellä Lönnrot 1834 tapasi vanhan runoniekkan Arhipan, jota laulatti kaksi päiwää umpeensa ja wähän kolmattakin. Ukko oli siihen aikaan lähes 80 vuoden wanha. Hän on jo kauwan lewännyt kalmismaan kuusikossa järwen toisella puolen. Mutta waikka wanhus ei luullut yhdestäkään pojistaan laulajaa nousewan, niin tuli sentään kuulu runojen taitaja Miihkalista, joka muistossaan säilytti suuren osan isäwainajansa runowaroista.

Toisen päiwän aamuna lähdimme tietysti Miihkalia tapaamaan. Hän asui poikansa talossa. Kun astuimme tupaan, istui wanhus tuudittamassa poikansa lasta. Ei hän liekutellut tawallista jalaksilla warustettua kätkyttä, waan pärewakkanen riippui orteen kiinnitetyssä köydessä ja wakkasen alle oli laitettu silmukka, johon hän oli pujottanut alastoman jalkansa; toisessa jalassa oli tuohinen wirsu; sen pari ajelehti yksin pankon alla. Hän hyräili silmät ummessa jotain tuutulaulua yllään karkealoiminen paita, joka rinnalta awonaisena paljasti laihan, kuoppaisen, suonikkaan ja ruskettuneen kaulan ja rinnan. Hän ei kuullut owen awantaa, sillä paitse että hän oli sokea oli hän myöskin huonokuuloinen.

Minkä näköinen oli tämä wanha tietäjä? Laiha, sokea ukko. Hiukset tuuheat ja hopeankarwaiset, parta harwahko, harmaa. Kaswot hienopiirteiset ja henkewät, ”puhtaan runouden henkewä edustaja”, kuten hänestä on niin kauniisti myöhemmin sanottu.

23 ihan

24 laadullisesti

25 kyyneliä

26 lähtiessä

27 waja = katosvieret; wert. seinowieret

Astuimme häntä tervehtimään. Ikäänkuin horrostilasta heräten hawahtui hän kysymään:

- ”A’ mistä ollah risti-weljet.” -

- A’, Ruotshist ollah. Terwe talohon!

Ja siitä sukeusi sitten pitkät pakinat. Hän sai tietää, että olimme niitä ”Helsingin herroja”, joita oli hänen kotituwassaan ennenkin käynyt. Hän oli aikaisemmilta käwijöiltä kuullut, että niitä isäwainajan pajattamia lauluja oli kirjoihinkin pantu ja räntätty. Ja kun sitten tiedustelimme muistiko hän sen miehen käyntiä, joka oli isä-äijää laulattanut, niin sanoi sen wallan hywin muistawansa. Ja miksikä ei muistaisi. Käwi silloin jo kolmattakymmentä. Oli se wieras isä-waarin kanssa käynyt kalallakin ja siellä oli isä nuotiotulen ääressä laulanut parhaat laulunsa. Wiinaksia oli ollut myöskin sillä wieraalla. Ja arwaa sen, miten laulu silloin luisti.²⁸

Tiesimme tietysti, että siltä runoniekalta oli jo ennen kirjoitettu muistiin mitä hän suinkin wanhoja runoja taisi. A. A. Borenius oli kymmenkunta vuotta aikaisemmin käynyt häntä kahteen eri kertaan laulattamassa. Tiedustelimme kuitenkin wieläkö hän niitä wanhoja runoja muistaa. Sanoi niitä jonkun werran muistawansa. Ja alkoi sitten kehuskella isäänsä. Kehui aiwan samaan tapaan kuin viisikymmentä vuotta aikaisemmin Lönnrotille kehui omaa isäänsä Miihkalin isä. Puhui hänkin siitä nuottamatkoilla nuotion ääressä olost, jolloin yökaudet miehet kilwan lauloivat, mutta isän wertaista ei ollut toista. Minkä enää muistaa, niin se on niiltä ajoilta kuultua ja opittua. Pyysimme häntä luonnollisesti laulamaan. Ensin lauloi hän muutamia loitsuja, jotka kirjoitin muistiin, ja sitten runon Wäinämöisen polwenhaawasta ja viimeksi pitkän runon Lemminkäisestä. Ukon siinä pajattaessa ehdin mukana olewasta Kalewalasta etsiä vastaawia kohtia, ja kun hänen lopetettuaan sitten minä aloin wuorostani lasketella Lemminkäisen runoa, niin olisitpe nähneet miten wanhus tuli intoihinsa ja jo tunnusti, että olin häntä taitawampi laulaja. Iltikseenkö²⁹ ei lie ensin ollut tietäwinään, että minä kirjasta luin. Kun sitten hänelle kirjan ojensin ja sanoin, että siinä ne owat heidän wanhat laulunsa räntättyinä, niin kummissaan näkyi ukko kämmenissään kirjaa kääntelewän, ihmetellen että wai siinä ne owat. Outoa jos ei olisi ennen Kalewalaa käsissään pidellyt suuren Arhipan poika! Ennen lähtöämme lahjoitin laulajalle kirjani. Minne lie joutunut. En ole ainakaan kuullut jälestäpäin käwijäin kertowan sitä siellä nähneensä.

Miihkali Perttunen – Arhipat owat Perttusten sukua – käwi minun Latwajärwellä käydessäni lopulleen kahdeksattakymmentä. Kowin kurjissa oloissa oli hän ikänsä elänyt. Oli vanhemmuuteen häätynyt armoleipääkin poikansa pirtissä syömään ja söi sitä nytkin. Ja warsin huonoissa oloissa tuntui olewan koko pirttikunta. Armoilla eli siellä silloin hänen wanha sairas sisarensakin. Muuta talonwäkeä emme nähneetkään. Kurjasta elannostaan on hän itse laulanut näin:

*Tulis huolista heponiji,
Murehista musta ruuna.
Ei ole sitä hewoista,
Kun miun huoleni wetäisi,
Mureheni kiinnittäisi.
Kanna korppi huoliani,
Murehiani musta lintu
Lampehen kalattomahan
Aiwin³⁰ ahwenettomahan.
Kun kannat kalallisehen,
Kalat kaikki huolestuupi,
Ahwenet alas mänööpi.*

28 Tässä Miihkalin muisti petti tai lasketteli hän omiaan. Lönnrot käwi wain kerran Latwajärwellä ja se tapahtui kewättälwella. Nuotalla ei siis silloin woiu käydä. Ja L:lla ei silloin liene ollut mukana ”wiinaksia”, waikka hän kyllä kertoo joskus kokeneensa rommin waikutusta lauluinnon elähyttäjänä.

29 syyttä suotta, muuten wain, noin wain, pilanpäin, seuraamuksitta tms./ MKy

30 aivan/ MKy

Kun Suomalaisen Kirjallisuuden Seura sitten 1880-luvun puoliwälissä määräsi wanhalle laulajalle 100 markan suuruisen wuotuisen eläkkeen, niin tuli siitä tuntuwa awustus koko perheelle. Nämät rahat lähetettiin kewäisin Suomussalmen kirkkoherran, rowasti Calamniuksen kautta, jolta laulajan poika ne käwi perimässä. Olipa wanhus itsekin ollut joskus niitä noutamassa, jolloin oli pappilan neitien kuullen ”leikillä puhunut omankin persoonansa merkityksestä, kehahtaen että

*Tämä poika laulelee
Ja täll’ on lupa laulaa.
Tämän pojan laulut pannaan
Räntättynä naulaan.”*

Miihkali on sepittänyt kiitoslaulun Helsingin herroille hywille. Waikka se on jo ennen julkaistu, otan sen tähän:

*Lauletaan Lapinkin lapset,
Tjinarinnat riekahuwi
Nuotiwolla njukkuossa,
Maatessa remutulella
Lihan petran purtuoohe
Särin on silmän syötyöohe,
Wejen lammin juotuooh.*

*Missipä mie en laulais
Jywän on selwän syötyööni,
Puhtukoisen purtuooni,
Lauloakseni on hywiä,
Parahia pannakseni
Helsingin herroilla hywillä,
Kuullapa noilla kultaisilla
Iltapäiwien ilokse,
Huomenpäiwien huwikse.
Jos en laulais polwenaah,
Ilo ei ois siinä ikinä.
Ikä kuitenkin kuluisse,
Aika arwoinji menise.
Laulan kuitenkin wähäisen
Nykyisellä nuorisolla
Kansalla ylenewällä.*

Kuten jo mainittu, käwi Miihkalia laulattamassa A. A. Borenius 70-luvun alkupuolella. Silloin jo oli hän ollut toista kymmentä wuotta sokeana. Hänen runotaidostaan kertoo tämä tutkija, että isänsä runoista hän usein kyllä muisti ainoastaan pääjuoksun, jättäen pois kuwauksen hienommat waihewärit, waan semmoisina lyhennyksinäkin ne wielä yhteensä wastaawat melkein wiidenneksen wanhan Kalewalan sisällystä. Nämät Miihkalin runot owat warsin tärkeät olleet isän runoihin werrattawina. Ensimmäisellä käynnillään sai B. Miihkalilta 11 runoa. Näistä oli yksi 358 säettä ja Sampo-runon toisinto 290 säettä, waan ajan lyhyys ei silloin myöntänyt läheskään hänen warojansa tyhjentää. Toisella kerralla saatiin wielä joukko epillisiä runoja ynnä loitsuja ja Kalewalan aineisia lyyrillisiä runoja. Toht. A. R. Niemen toimittamassa runotoisintojen julkaisussa, jonka ilmestyneet kaksi osaa sisältäwät wain Wienan läänistä kootut Kalewalan-aineiset kertomarunot, on Arhippaini Miihkalilta kaikkiaan neljättätuhatta runosäettä. Näiden lisäksi on hän tietysti laulanut wielä suuren joukon muita kertowaisia runoja, lyyrillisiä lauluja ja loitsuja. Paitse Boreniusta owat Latwajärwen Miihkalia laulattaneet Berner, Waronen ja Karjalainen.

Kun hrat Karjalainen ja Inha w. 1894 runonkeruumatkallaan poikkiesivat Latwajärwellä, asui Miihkali edelleen poikansa luona uudessa puhtaassa pirtissä. Elämisen ehdot oliwat nyt hieman paremmat ja selwää leipää syötiin talossa. Nyt oli wanhus jo käynyt melkein kuuroksi, niin ettei kuullut tawallista puhetta.

Mutta ei wielä ollut kärsimysten ja onnettomuuksien mitta täysi. 1890-luwun loppupuolella häwitti näet hirweä tulipalo Miihkalin wanhan kotitalon ja perin köyhinä oliwat Perttuset jääneet taiwasalle. ”Awopäin itkien oli wanha laulaja silloin nähty käwelemässä sawuawien raunioiden wälissä.” Mutta wiimeinkin: ”Jo katkesi kielet wiiskielisen kantelon, jo herkesi soimasta Wäinämön laulu...” Näillä sanoilla alkaa Ilmari Calamnius sen Suomussalmella 10.10.1899 päiwätyn Uuteen Suomettareen lähettämänsä wiestin, jossa hän mieltä järkyttäwin sanoin siwistyneelle maailmalle ilmoittaa Miihkali Perttusen kuolleen syyskuun 17 päiwää wasten yöllä. ”Kappale todellista kurjuutta” oliwat olleet wiimeisetkin elinajat. Kowin huonona ja kykenemättömänä oli wanha Miihkali ollut jo kuukausimääriä, kunnes wiimein kuolema tuli wapauttajana.

Miten kauniisti päättääkään samainen kirjailija muistosanansa wiimeisestä suur-runolaulajasta koko Wenäjän Karjalan alueella:

”Me Suomalaiset, jotka seisomme uuden, toisenlaisen ajan portailla ja joille tuulet puhaltawat uusilla säweleillä uusissa, nuorissa puissa, katselkaamme kunnioituksella kaatunutta honkaa, joka maassa maatuu ja lahoaa, ja muistelkaamme suloisella kaipuulla sitä huminaa, jonka kerran sen latwoissa kuulimme ja joka niin oudosti meidän nuoria sielujamme liikutti ja josta me ikäänkuin imimme itseemme sen isien hengen, joka on pohjana meidän isänmaanrakkauteemme - juuri nykyisinäkin kowina päiwinä!” - - -

Ja tähän woin minäkin lopettaa nämät wähäiset muistelmani käynnistäni Kalewan runomailla.

J. W. Miesmaa.